

8. Клименко Т.В. Підвищення ефективності формування фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / Т.В. Клименко ; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2003. – 21 с.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Президента України № 1277 від 29.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
10. Портна О.В. Індикатори сукупного фінансового потенціалу України / О.В. Портна // Бізнес Інформ. – 2015. – № 9. – С. 320–324.
11. Трусова Н.В. Методологічні засади оцінювання фінансового потенціалу підприємств сільського господарства / Н.В. Трусова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 7 (3). – С. 193–197.
12. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С.С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55–64.

УДК. 336.77:631.11

Сороківська З.К., к.е.н,
доцент кафедри банківської справи
Тернопільський національний економічний університет

Метлушко О.В., к.е.н,
доцент кафедри банківської справи
Тернопільський національний економічний університет

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Сороківська З.К., Метлушко О.В. Сучасні вектори банківського кредитування агропромислового комплексу. У статті висвітлено особливості кредитування банківськими установами аграрних виробників. Проаналізовано сучасні тенденції, які мають місце в забезпеченні аграрних виробників кредитними ресурсами. Визначено загальні риси кредитних продуктів у цій галузі. Розкрито основні фактори, що гальмують подальший розвиток кредитних взаємовідносин між баками та аграрними виробниками. Запропоновано шляхи активізації кредитування банками агропромислового комплексу.

Ключові слова: аграрні виробники, кредитні ресурси, банківські установи, банківське кредитування, відсоткові ставки.

Сорокивская З.К., Метлушко О.В. Современные векторы банковского кредитования агропромышленного комплекса. В статье освещены особенности кредитования банковскими учреждениями аграрных производителей. Проанализированы современные тенденции, которые имеют место в обеспечении аграрных производителей кредитными ресурсами. Определены общие черты кредитных продуктов в данной области. Раскрыты основные факторы, тормозящие дальнейшее развитие кредитных взаимоотношений между баками и аграрными производителями. Предложены пути активизации кредитования банками агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: аграрные производители, кредитные ресурсы, банковские учреждения, банковское кредитование, процентные ставки.

Sorokivska Z.K., Metlushko O.V. Modern vectors of bank lending to the agro-industrial complex. The article highlights the features of lending to banking institutions of agricultural producers. The modern tendencies, which take place in providing of agricultural producers with credit resources, are analyzed. The general features of credit products in this field are determined. The main factors hindering further development of credit relations between banks and agrarian producers are revealed. The ways of activation of lending to banks of agro-industrial complex are offered.

Key words: agricultural producers, credit resources, banking institutions, bank lending, interest rates.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс у сучасних умовах є одним із найбільш перспективних секторів української економіки, і потрібно лише створити відповідні умови для його розвитку. Потенціал аграрного ринку оцінюється в десятках

мільярдів доларів. Для подальшого стимулювання економічного зростання в Україні необхідно відійти від сировинного типу економіки і максимально забезпечувати створення доданої вартості в країні. Саме високу додану вартість і має аграрний ринок. Разом

із тим, це та галузь, яка нині має значну зношеність матеріально-технічної бази, гостро потребує значних фінансових ресурсів для стабільного ведення аграрними виробниками господарської діяльності, відчуває брак інвестиційних коштів. А це є тими перешкодами, які не дають рентабельно розвиватися даному сектору економіки, сприяти конкурентоспроможності національної продукції на зовнішніх ринках та зниженню її собівартості. Для забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу країни необхідними є формування та розвиток ефективної системи кредитного обслуговування. У цій системі важливе місце відводиться саме банківським установам, які відіграють важливу роль у стимулюванні економічного зростання економіки, адже банківські кредити є найбільш доступним джерелом фінансування потреб сільгоспвиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем забезпечення аграрного комплексу банківськими кредитними ресурсами приділили увагу такі вчені, як: С.В. Башлай, Р.М. Безус, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Ісаян, Р. Слав'юк, М. Малік, П. Лайко, П. Саблук, В. О. Паламарчук та ін.

Незважаючи на значні напрацювання щодо дослідження кредитування банківськими установами аграрних виробників, виникає об'єктивна необхідність подальшого дослідження цього процесу, яка пов'язана з незначними обсягами кредитів, спрямованих у дану галузь, а також із наявністю проблем у умовах фінансової нестабільності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій, які мають місце під час кредитування банківськими установами аграрних виробників, виявлення проблем, які стоять на заваді подальшому розвитку та активізації їхнього кредитного обслуговування.

Виклад основних результатів. Вітчизняна банківська система через запровадження прогресивних механізмів кредитування аграрних підприємств відіграє важливу роль у безперервності відтворювального процесу і розвитку підприємницької діяльності в АПК. Об'єктивна необхідність використання кредитних відносин в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю руху обігових коштів підприємств, значними відхиленнями потреби в оборотних коштах, від їхньої фактичної наявності.

Під банківським кредитуванням аграрних підприємств слід розуміти економічні відносини з приводу забезпечення аграрних підприємств пріоритетним джерелом фінансування на умовах зворотності, платності, забезпеченості, строковості та цільового використання, що супроводжуються специфічними особливостями, притаманними аграрним підприємствам. Такими особливостями є:

- відносна іммобільність ресурсів, яка полягає у тому, що ця галузь не бере повної участі у формуванні середньої норми прибутку між галузями;

- до сільського господарства на відміну від промисловості залучено не три, а чотири ресурси: основний і оборотний капітали, робоча сила і земля, при цьому земля у сільському господарстві – головний засіб виробництва, тоді як в інших галузях є лише просторовим базисом. Як основний засіб виробництва земля вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує низку специфічних проблем, пов'язаних зі збереженням і підвищенням родючості ґрунту, які повинні вирішувати аграрні підприємства;

- високий ризик пов'язаний із тим, що в сільському господарстві економічні процеси відтворення тісно переплітаються з природними. Крім того, підвищений ризик виникає й через наявність невизначеності на момент прийняття рішень, що може спричинити настання у зв'язку із цим небажаних для суб'єктів наслідків його дій;

- висока залежність від ґрунтово-кліматичних умов, що безпосередньо позначається на результатах господарської діяльності підприємств і, як наслідок, має істотну диференціацію рівнів їх економічного розвитку;

- неспівпадіння робочого періоду (час безпосереднього використання живої й уречевленої праці) з періодом виробництва (час від початку виробництва до одержання готової продукції), що, відповідно, зумовлює сезонність виробництва, яка проявляється в нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва, в нерівномірному надходженні продукції і доходів протягом року;

- необхідність створення значних страхових резервів і запасів, пов'язаних із невизначеністю, залежністю від природних факторів;

- невисока інвестиційна привабливість порівняно з іншими галузями економіки [1, с. 9].

Особливою ознакою сільського господарства, що зумовлює зростання ролі банківського кредитування, є його висока кредитоміскість. Ураховуючи всі особливості функціонування підприємств агропромислового комплексу слід відзначити, що вони не можуть нормально розвиватися без залучення зі сторони додаткових фінансових ресурсів, насамперед у формі кредитів, як короткострокових, так і довгострокових, що дасть можливість забезпечити нормальні умови функціонування, адже в агропромислому комплексі загалом існує великий сезонний розрив між вкладеннями оборотного капіталу й отриманням доходів. Аграрні підприємства повинні володіти значними коштами для покриття своїх сезонних витрат. Покривати ці витрати можна за рахунок власних коштів, які вилучаються з обігу на тривалий період часу, що є економічно не обґрунтовано, або ж використовувати для цього позичені кошти, тобто кредити.

Банківські кредити не відіграють сьогодні належної ролі у фінансуванні аграрного виробни-

цтва. Досить вагомою залишається частка самофінансування даної галузі. За даними Держкомстату України, кредити становлять 13% у забезпеченні фінансування потреб агропромислових підприємств, 36% – власні оборотні кошти, 4% – кошти держбюджету, 47% – дефіцит коштів. Таким чином, ми бачимо що агропромисловий комплекс потребує збільшення фінансування за рахунок кредитування банківськими установами.

Незважаючи на кризову ситуацію в сільському господарстві України, зокрема на низьку оснащеність матеріально технічними засобами, на протязі останніх шести років у структурі ВВП ця галузь становить стабільну частку: у 2010 р. доходи від діяльності сільськогосподарського комплексу становили 7,44% (80,385 млн. грн.), а у 2016 р. – 11,63% (277,197 млн. грн.). Однак, незважаючи на ріст економічних показників, частка ВВП галузі за ці роки збільшилася на 4,19% (196,812 млн. грн.), а доходи самої галузі без прив'язки до ВВП країни збільшилися майже утричі, не було враховано інфляційний характер [2].

За період з 2014–2016 рр. різко зріс ВВП – із 1 586 915 млн. грн. до 2 383 182 млн. грн., проте частка ВВП сільськогосподарського сектору залишилася в межах стабільної похибки. У 2016 р. частка сільського господарства у ВВП становила 18%. Отже, фінансувалися та розвивалися інші галузі, що залишило позаду сільське господарство [3].

До 2008 р. в Україні спостерігається тенденція до зростання обсягів залучення сільськогосподарськими виробниками кредитних коштів банків. Проте світова економічна криза 2008–2009 рр. негативно вплинула на розвиток кредитних відносин в агропромисловому комплексі України (табл. 1).

Парадоксальною є ситуація ще й тому, що якщо в період кризи загальний обсяг кредитів зменшився у 2009 р. з 724,2 млрд. грн. до 703,5 млрд. грн. (тобто на 2,9%), то обсяг кредитування аграрної сфери зменшився з 20,1 млрд. грн. до 5,8 млрд. грн. (або на 71,1%) [5, с. 61].

Різке зменшення обсягів кредитування аграрної сфери у цей період було зумовлене погіршенням загалом економічної ситуації в країні, що знайшло відображення у зростанні дефіциту бюджету, розвитку інфляційних процесів, зростанні процентних ставок за кредитами, неплатежі підприємств. До того ж різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію призвело до значного погіршення фінансового

стану аграрних підприємств. Сільськогосподарські товаровиробники втратили канали збуту своєї продукції та придбання матеріально-технічних засобів, понад 90% яких визнано зношеними та потребують негайної заміни. В умовах кризи знизилася й купівельна спроможність населення, що негативно позначилося на результатах господарської діяльності аграрних виробників. У результаті відбулося порушення обороту фінансових ресурсів сільського господарства за усіма основними напрямками: отримання виручки від реалізації виробленої продукції, залучення в галузь кредитів та інвестицій на комерційних засадах, отримання державної фінансової підтримки [6, с. 28].

Починаючи з 2010 р. і до 2013 р. прослідковується тенденція до зростання обсягів кредитування до 14,2 млрд. грн. Таким чином, за даними табл. 1 ми можемо стверджувати, що процес кредитування аграрного комплексу в Україні має нестійкий характер, не набув стабільної тенденції і має циклічний характер.

За даними Міністерства аграрної політики України, у 2015 р. сільгоспвиробниками було залучено кредитів на суму 13,5 млрд. грн., тоді як, згідно з експертними розрахунками, галузь щорічно потребує 100 млрд. грн. Фінансування галузі з держбюджету залишається низьким, зокрема за напрямом «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» у 2012 р. було передбачено 827,4 млн. грн., у 2013 р. – 96,8, у 2014 та 2015 рр. – лише по 5 млн. грн. Торік кошти, закладені за напрямками «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» і «Державна підтримка галузі тваринництва» у сумі 300 млн. грн. та 250 млн. грн. відповідно, передбачалися як видатки розвитку [4].

За підсумками року фактично використано кошти в сумі 290,6 млн. грн., залишок – 9,4 млн. грн.

Спрямовані бюджетні кошти дали змогу здешевити кредити загальним обсягом 7,8 млрд. грн., у тому числі: 3,2 млрд. грн. – кредити, залучені в 2014 р., та 4,6 млрд. грн. – кредити, залучені в 2015 р.

Кредитні кошти були залучені підприємствами на:

- витрати в галузі рослинництва – понад 5,2 млрд. грн. (66,9%);
- витрати в галузі тваринництва – майже 2,3 млрд. грн. (28,9%);
- закупівлю молодняку сільськогосподарських тварин та птиці – 282,9 млн. грн. (3,6%);

Таблиця 1

Динаміка виданих кредитів сільськогосподарським виробникам України в 2007–2016 рр. [4]

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Залучено банківських кредитів сільсько-господарськими підприємствами, млрд. грн.	14,6	20,1	5,8	9,7	12	13	14,2	12,5	13,5	11,4
Валова продукція с/г виробників, млрд. грн.	74,4	101,4	96,2	94,1	121,1	113,1	111,5	118,1	123,6	127,9

– інші витрати – 48,9 млн. грн. (0,6%).

Загальна кількість підприємств, які скористалися у 2015 р. програмою, становила 630 підприємств, із них: 439 підприємств, які залучили кредити в 2015 р., та 338 підприємств, які залучили кредити в попередні роки (147 підприємств залучали кредити як у 2015 р., так і в 2014 р.) [4].

Наприкінці лютого 2017 р. кредити, видані сільськогосподарським компаніям, становили всього 50,9 млрд. грн., або 6,4% від усієї суми позик, отриманих підприємствами реального сектору.

Для порівняння: підприємствам оптової та роздрібною торгівлі банки видали 263,9 млрд. грн. кредитів, що є рекордним показником по системі. Другими за обсягами отриманих кредитів є підприємства переробної промисловості, яким було видано кредитів у сумі 201,3 млрд. грн. [7].

Проте обидві галузі відстають за динамікою зростання від сільського господарства. Переробна галузь має зростання на 3,6%, оптова торгівля – на 4%, тоді як сільське господарство досягло 6%.

Статистика свідчить, що в розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише 20%. На це впливає низка об'єктивних факторів, які притаманні агропромислому комплексу в Україні, зокрема це передусім збитковість галузі, відсутність ліквідної застави, висока ймовірність неповернення кредитів, недосконалість законодавчої бази.

Незважаючи на те що кредитування підприємств аграрної галузі в Україні супроводжується великою кількістю перепон і труднощів, цей напрям банківськими установами визнається як один із перспективних. Так, вітчизняне сільське господарство впродовж останніх двох років виробляє понад 10% ВВП та нині забезпечує понад 40% валютної виручки України. До того ж відбувається зростання частки кредитів сільського господарства в загальному портфелі кредитів юридичних осіб. Якщо за підсумками першого півріччя 2014 р. цей показник становив 7,1%, то за відповідний період 2016-го зріс до 7,3% [8, с. 45].

Нині активними кредиторами сільського господарства в Україні є АТ «Райффайзен Банк Аваль», «ПриватБанк», «ОТР БАНК», ПАТ «Державний ощадний банк України».

Найбільш прогресивними пропозиціями з боку банків для сільгоспвиробників є процедура вексельного фінансування, коли фінансується придбання товарів за допомогою авалування векселів, лізингу, форвардних угод, акредитивних операцій. При цьому підприємцям надається можливість придбати товари у компанії, яка є партнером банку, на умовах відстрочки платежу, але сплативши при цьому в кілька разів меншу ціну за необхідне кредитування, ніж стандартна ставка за банківським кредитом. Такі пропозиції є у ПАТ «Райффайзен Банк Аваль».

По-перше, це придбання коштів захисту рослин у компанії «Баер» із використанням векселів, які авалюються у ПАТ «Райффайзен Банк Аваль». У 2017 р. банк пропонує векселі під 1% за цією програмою. За 2016 р. «Райффайзен Банк Аваль» провалював векселі на суму 1,5 млрд. грн. По-друге, програми придбання сільгосптехніки у кредит на пільгових умовах для клієнтів ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», що пропонуються спільно з компаніями «Астра», «Райз», «Техноторг» та іншими. Активно також використовується схема придбання сільськогосподарської техніки в лізинг через «Райффайзен Лізинг Аваль», що дає можливість оптимізувати структуру фінансування для підприємств. Частка кредитів, виданих агровиробникам у кредитному портфелі ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», становить близько 40%.

Особливу увагу банк приділяє розробленню спеціальних програм для фінансування інвестиційних потреб, спрощуючи агроклієнтам доступ до передової сільськогосподарської техніки та обладнання, проведення заходів з енергозбереження. Крім того, банк має партнерські програми з компанією John Deere, а також із виробниками інших брендів сільськогосподарської техніки: CLAAS, AGCO, KUHN, LEMKEN, CNH і BELARUS. Перспективним напрямом для аграрних виробників є запровадження програм фінансування спорудження елеваторних комплексів спільно з компаніями «Варіант Агро Буд» та «AGI – Адепт Комплект». Основною перевагою такого співробітництва є пільгове фінансування клієнтів терміном до п'яти років [9].

«ОТР Банк» переважно кредитує переважно середні та великі агрокомпанії. Проте зараз банк проводить спільний ІFC-проект «Агросвіт», який передбачає кредитування дрібних і середніх сільгоспвиробників [10].

Досить часто необхідною умовою отримання банківського кредиту підприємством АПК є обов'язкове використання пакету супровідних банківських послуг, до яких належать: відкриття поточного рахунку та переведення розрахунків повністю або частково в банк, що надає кредит, відкриття депозиту, зарплатний проект та ін.

Незважаючи на те що комерційні банки пропонують різноманітні кредитні продукти сільськогосподарським виробникам, можна виокремити спільні напрями, які їм притаманні: кредитування на поповнення обігових коштів – на придбання добрив, худоби, ремонт техніки, зарплату працівникам; кредитування на реалізацію інвестиційних проектів – для будівництва основних фондів, елеваторів, складів та обладнання для роботи приміщень за призначенням; кредити на придбання сільськогосподарської техніки.

Як правило, кредити по цих програмах видаються за відсоткової ставки від 20% до 30% річних, що є надзвичайно дорого для позичальників і невідно (табл. 2).

Рівень відсоткових ставок за кредитами, наданими аграрним виробникам у національній валюті [7]

Рік	Середня процентна ставка комерційних банків за надані кредити, %	Розмір компенсації процентних ставок із держбюджету України, %
2007	20	10
2008	18	9
2009	24	12
2010	27	15,37
2011	25	15,5
2012	24	15,25
2013	19	15,5
2014	23	16
2015	20,2	12,7
2016	18,4	50% від розміру облікової ставки НБУ

За даними табл. 2 можна зробити висновок, що в кредитуванні банками сільськогосподарських виробників намітилися тенденції до зменшення вартості кредитів починаючи з 2014 р. Найдорожчими кредити були в 2010 р. Найнижчим рівень відшкодувань відсоткових ставок з державного бюджету був у 2008 р. і становив 9%, найвищим – у 2014 р. – 16%. Починаючи з 2016 р. і на 2017 р. розмір відшкодувань встановлено у розмірі 50% від облікової ставки НБУ.

Під час кредитування аграріїв здебільшого переважають короткострокові кредити. Так, кредити на обігові цілі видаються, як правило, на термін до 18 місяців, і частка таких кредитів у кредитних портфелях банків становить приблизно 75–80%, а кредити на інвестиційні цілі видаються на термін до 84 місяців, і їхня частка становить 20–25%. Природно, що попит на обігові кредити є більшим, хоча й суми таких кредитів менші.

Загалом банки дуже обережно ставляться до довгострокових кредитів, про що свідчить малий асортимент інвестиційних програм. До основних причин гальмування динамічного зростання довгострокових кредитних вкладень необхідно віднести:

- нестабільний фінансовий стан аграрних підприємств;
- недостатнє правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням кредитів;
- високі відсоткові ставки [11, с. 67].

Здебільшого під час кредитування сільськогосподарських виробників банки у своїй стратегії орієнтуються на малих та середніх агровиробників, які за тривалий період співпраці зарекомендували себе як надійні позичальники. Основними критеріями під час видачі їм кредитів є:

- успішний досвід ведення діяльності не менш ніж два роки;
- позитивні кредитна історія і ділова репутація;
- компанії з чіткою стратегією розвитку і диверсифікованими ризиками, які мають декілька спеціалізацій.

Натомість великі агрохолдинги, які входять до рейтингу ТОП-50, не демонструють зростання

попиту на кредитні кошти. Це пов'язано з тим, що низка компаній або отримують кошти від закордонних фінансових установ, або ж не потребують додаткових коштів. Окрім того, є низка компаній, таких, наприклад, як «Мрія», які не справилися зі своїми борговими зобов'язаннями, мають негативну кредитну історію. У таких випадках банки не зацікавлені у співпраці з ними.

Загалом на розвиток кредитування банками аграрних виробників в Україні негативно впливає ціла низка факторів:

- складність в оперативному наданні кредитних коштів через територіальну віддаленість банку від фермерських господарств;
- бюрократичний чинник у роботі фінансових установ, які потребують занадто великих обсягів документації, щоб задовольнити заявку;
- проблема тінізації сільського господарства (оцінюється на рівні 20–40%);
- розмір податків і зміни в оподаткуванні;
- відсутність ринку землі та наявність ліквідної застави.

Сьогодні сталий розвиток аграрних підприємств та аграрного сектору економіки можна забезпечити переважно за рахунок банківського кредитування. Своєю чергою, для банків АПК є досить привабливою сферою, але через високу ризиковість банки неохоче вступають у відносини з аграріями, тому головним завданням на шляху до забезпечення ефективних відносин між банком та аграрними підприємствами є розроблення й упровадження взаємовигідних програм на умовах, які б забезпечили мінімізацію ризиків для банків та задовольнили попит аграрних підприємств.

Висновки. У сучасних умовах сільське господарство залишається стратегічно важливою для України галуззю, яка забезпечує продуктову безпеку країни. Це та галузь, стан якої прямо пропорційно залежить від обсягів коштів, вкладених у її розвиток. Нині банківські кредити є єдиним джерелом покриття потреби аграрних виробників у кредитних ресурсах. За їх допомогою відбувається балансу-

вання потреби в капіталі з наявними в його розпорядженні власними коштами.

Враховуючи сучасний стан та ті проблеми, які мають місце у кредитних взаєминах між банківськими установами та аграрними виробниками, можна виокремити такі шляхи їх удосконалення:

- розроблення законодавчої бази, на основі якої б забезпечувалося регулювання пільгового кредитування сільськогосподарських виробників;
- створення системи гарантування кредитування малих і середніх підприємств галузі;
- підвищення фінансової грамотності аграрних виробників;
- створення фонду рефінансування банків для кредитування малих виробників сільськогосподарської продукції;
- зниження вартості банківських кредитів для галузі;

– формування чіткої визначеності щодо ринку землі;

- розроблення нових програм кредитування аграрних виробників, які б максимально враховували специфіку їхньої діяльності;
- розроблення дієвого механізму кредитування аграрної галузі економіки;
- розвиток фінансових інструментів для залучення коштів у агропідприємства;
- створення належного законодавчого захисту кредиторів;
- створення земельного банку, який буде спеціалізуватися на кредитуванні фермерських підприємств.

Реалізація зазначених заходів стане підґрунтям подальшого розвитку та активізації банківського кредитування агропромислового комплексу країни.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підручник] / В. Г. Андрійчук ; 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2013. – 624 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Швець Ю.О. Фінансові аспекти державного забезпечення діяльності підприємств сільськогосподарського сектору / Ю.О. Швець, Н.П. Кулачок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5541>.
4. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua> 129.
5. Гудзь О.Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 59–63.
6. Безус Р.М. Особливості банківського фінансування аграрних підприємств / Р.М. Безус, А.В. Маніло // Агросвіт. – 2014. – № 1. – С. 27–30.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Маслак О. Бюджетування агровиробництва 2017 року / О. Маслак // Пропозиція. – 2016. – № 12. – С. 44–46.
9. Офіційний сайт ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aval.ua/ua/>.
10. Офіційний сайт ПАТ «ОТР Банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.otrbank.com.ua/>.
11. Ісаян А.М. Тенденції розвитку кредитування підприємств АПК банками України / А.М. Ісаян // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 61–71.